

## TÜRKİYE KIRSALINDA YOKSULLUK SORUNU: ÇANAKKALE KOCALAR KÖYÜ ÖRNEĞİ

Doğan BIÇKI\*

### Özet

*Bugün çeşitli nedenlerle gençlerin terk ettiği köyler, günden güne üretim potansiyellerini, ekonomik ve sosyal canlılıklarını yitirmektedir. Özellikle merkeze uzak köylerde, eğitim imkanlarının yetersizliği dolayısıyla sosyal ve kültürel sermaye yönünden zayıf kalan bireylerin, göç sonrasında kentte kendilerine ancak güvenlik görevlisi, kasiyer, depo sorumlusu gibi pozisyonlarda yer bulabildikleri gözlenmektedir. Yazarın Çanakkale'nin Kocalar köyünde yürüttüğü araştırmada, bireylerin yoksulluğu dönüştürecek bilgi, beceri ve haber alma mekanizmalarına sahip olmadığı; kırsal yoksulluğun dönüştürülmesi amacıyla ihdas edilmiş olan teşvik ve destek programlarından yararlanamadığı belirlenmiştir. Bu saptamaya binaen çalışmada, aile hekimliğine benzer bir mekanizma ile adına "Kırsal Kalkınma Danışmanlığı" denebilecek bir müessesenin ihdas edilerek, üreticiye bireysel olarak toprak analizinden, hayvan yetiştiriciliğine, devletin üretim teşviklerinden destekleme alımlarına kadar geniş bir yelpazede yol gösterilmesi; ayrıca köylünün Tarım İl müdürlüğü, Kalkınma Ajansı ve gereğinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları gibi ihtiyaç duyabileceği kamusal kurumlarla temasına aracılık edilerek kolaylaştırıcılık sağlanması önerilmektedir.*

**Anahtar Kelimeler:** Kırsal Yoksulluk, Göç, Kırsal Kalkınma Danışmanlığı.

### Rural Poverty in Turkey: The Case of Kocalar Village, Çanakkale

### Abstract

*Villages that young population is leaving for several reasons are losing their production potentials, economic and social vivacity. In particular, it is observed in the villages that are distant from city centers that villagers who have*

---

\* Yrd.Doç.Dr., Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

*migrated to cities work as security guards, cashiers and storehouse supervisors due to insufficient education, low-profile social and cultural background. In the study carried out in the Kocalar Village, Çanakkale, it was found out that individuals are not equipped with the knowledge, skill and mechanism to eliminate poverty and cannot avail of the incentives and subsidies to do so. By the virtue of this determination, it is suggested that "Rural Development Consultancy", just like family practice, should be established, villagers should be guided in many issues ranging from soil test to stock raising, from state production incentives to subsidies and even to the carrier planning of their children. It is also suggested that villagers' contact with such public bodies as provincial directorate of agriculture, development agency, and if need be, foundations of social help and solidarity should be facilitated.*

**Key Words:** Rural Poverty, Rural Depopulation, Rural Development Consultancy.

## 1. GİRİŞ

Günümüz dünyasında kırsal yerleşmelerinin başta gelen sorunu muhtemelen yoksulluktur. Ülkemizde pek çok temel gösterge yönünden kırdaki yaşayan birey kentteki bireyden daha yoksuldur. Mutlak yoksulluk açısından kırdaki yaşayan birey dezavantajlı olmasına rağmen, kırdaki refah düzeyi görece olarak daha dengeli olduğundan dolayı, ki bu bir açıdan yoksullukta eşitlenmek olarak düşünülebilir (Türkiye İktisat Kongresi, 2004:85), kırdaki yaşanan yoksulluk kentte yaşanan kadar dramatik algılanmamıştır. Günümüz koşullarında kırsal alandaki eğitim, sağlık, ulaşım, konut, iş gibi temel sorunlar tatmin edici ölçüde giderilemediği için, kır ve kent arasındaki görece refah farkı giderek daha belirgin hale gelmiştir.

Yoksulluğun kırsal ve kentsel alandaki farklılaşması dışında, daha pek çok boyutundan söz edilebilir. Örneğin ülkemizde, yoksulluk sorunu; geniş aile yapısına sahip hanelerde yaşayanları, kadınları, yevmiyeli olarak tarımda çalışanları, eğitim düzeyi düşük kesimleri, tek ebeveynli aileleri ve engellileri daha fazla etkilemektedir (DPT,2006:8). Buna göre, bir toplumun yoksul profilini oluşturan pek çok grup olabilir. Bunların yoksulluk nedenlerini birleştiren ortak ve ayırıcı yönler olacaktır. Sözgelimi bazı yoksullaşmaların işsizlik, otomasyon, kısmi zamanlı işler, sendikasılaşma ve uluslar arası rekabet gibi ekonominin yeniden yapılandırılması veya küreselleşmenin yan etkileri<sup>1</sup> şemsiyesi altında toplanabilecek nedenlerinden

<sup>1</sup> Küreselleşme süreci çerçevesinde ekonominin yeniden yapılanması ve bunun istihdam daraltıcı etkilerinin yoksulluk bağlamında analizi için bkz. D.Bıçkıcı (2005: 94-122) ve münhasıran kırsal yoksulluğun küreselleşme, liberalleşme ve "yeni dünya düzeni" açısından analizi için bkz. Ş.Öztürk (2008:294-296); II.Tarım Şurası Kırsal Kalkınma Politikaları Komisyon Raporu(2004:12) ve B.Gülçubuk & N.Aluftekin (2006:9).

bahsetmek mümkün iken; bazılarının da O.Lewis'in *yoksulluk kültürü*<sup>2</sup> argümanı ile sınırlı olmayan sübjektif nedenlerinden bahsedilebilir. Sözü geçen yoksulluk nedenlerinin hangi çevrede daha belirleyici olduğunun açığa çıkarılması muhtemelen yoksullukla mücadelenin ilk ve en doğru adımını oluşturmaktadır.

Türkiye'de, kalkınma sorunu ve refahın yeniden dağılımı bağlamında, son yıllarda ön plana çıkan yoksul kategorisi kırsal yoksullar olarak gözükmektedir. Kırsal yoksulluk bir çok açıdan toplumsal refah düzeyini etkileyen kritik bir kategori durumundadır. Kestirme biçiminde söylenirse, ülkemizin kalkınma sorunu büyük oranda kırsal kalkınması sorunudur. Kentleşme Şurası'nda (2009:15) da belirtildiği gibi, köylerde yaşayan nüfusun ağırlıklı olarak yoksul olması, tarımsal üretimdeki verimin görece düşük olması, toprak mülkiyetinin miras yoluyla bölünmesi dolayısıyla çok parçalı hale gelmesi; makineli tarımın artışının tarımsal istihdamı azaltması ve kırsal alandaki eğitim, sağlık ve boş zaman imkanlarının yetersiz olması nedeniyle 1950 sonrasında kente göç sorunuyla kesintisiz olarak mücadele edilmek zorunda kalınmıştır. Büyük oranda doğu illerinden İstanbul'a ve diğer büyük kentlere olan iç göçü dikkate alarak yapılan değerlendirmeye göre, kentsel yoksulluk ve sosyal dışlanma sorunu etrafında kümelenen sosyal sorunlarımız, yoksulluğun kırdan kente göçmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Buna göre, kentteki yoksulluğun kendine özgü nedenleri olabileceği ve dolayısıyla kentte yürütülecek yoksullukla mücadele stratejilerini gerektirebileceği konusu saklı olmakla beraber, kentlerimizdeki yoksulluğun önemli bir bölümü kentsel ekonomiye tutunamayan kır kökenli bireylerden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla kentin sorunu bir bakıma kırdan başlamaktadır.

## 2. TÜRKİYE'DE KIRSAL YOKSULLUK

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TUIK) yoksulluk sınırı yöntemine göre yapmış olduğu çalışmaya göre, 2002-2008 yılları arasında kapsayan dönemde, ülkemizde kırsal ve kentsel yoksulluk göstergeleri arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır<sup>3</sup>. Kırsal alandaki yoksulluk sorunu, kentsel yerlere göre daha yoğundur.

Kırsal alandaki dezavantajı ortaya koyan göstergelerden birisi, **gıda yoksulluğu** ile ilgili verilerde kendisini göstermektedir. Gıda yoksulluğu (açlık) 2002-2008 arası dönemde hem kırdan hem kentte mutlak olarak

<sup>2</sup> Yoksulluk kültürü tezi ve bu tezin Türk kentleri açısından geçerliliğini tartışan bazı çalışmalara örnek olarak bkz. O. Türkdöğün (2006); D.Bıçkı (2007a: 211-233); D.Bıçkı (2007b: 413-424); H.Gül ve S. Sallan Gül (2008:77-89).

<sup>3</sup> <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=4151>'den Erişim 28.11.2009.

azalmasına karşılık, kırdaki gıda yoksulluğu oranı sürekli olarak kentteki gıda yoksulluğundan fazla olmuştur.

Diğer yandan, Dünya Bankası'nın az gelişmiş ülkelerdeki yoksulluk sınırını ifade etmek üzere kabul ettiği günlük 1 dolar gelir standardına göre ülkemizde gerek kırsal alanda gerek kentsel alanda bu standardın altında kalan yoksul bulunmamaktadır. Chen ve Ravallion'un 1985 yılında ortaya attığı ve 1993 yılında satın alma paritesine göre revize ettikleri **günde 1 dolar**, daha kesin ifadesiyle **aylık 31dolar ve günlük 1.02 dolar** yoksulluk sınırı (satın alma paritesine göre revize edilmiş miktarı 1.08 dolar), **“aşırı yoksulluğu”** tanımlayıcı niteliktedir. Orta düzey gelir grubunda sayılan ülkeler için, günlük 1.08 dolarlık yoksulluk sınırı yerine, bu değerın 2 veya 4 katının yoksulluk sınırı olarak kabul edilmesinin daha anlamlı olacağı belirtilmiştir (Chen ve Ravallion; 2004:147).

Ülkemizin dâhil edildiği Doğu Avrupa ülkeleri için kabul gören standart **4,3** dolardır. 4,3 dolarlık gelir standardına göre, 2002 yılı itibariyle, %24.62 olan kentsel alandaki yoksul oranı, 2008 yılına ulaşıldığında hızlı bir iyileşme süreci sonunda %3.07'e gerilemiştir. Kırsal alana bakıldığında ise, 2002 yılında %38.82 olan yoksulluk oranının 2008 yılına gelindiğinde ancak %15.33'e düştüğü görülmektedir. Buna göre, *bir, kırsal yoksul oranı, en iyi göstergelerin olduğu 2008 yılı itibariyle bile, kenttekenden 5 kat fazladır. İkincisi, kırsal alanda yoksulluğun azalma eğilimi, kentsel alanda gözlemlenen iyileşmenin hızıyla kıyaslandığında çok gerilerde kalmaktadır.*

*Harcama Esaslı Göreli Yoksulluk* ve gıda ve gıda dışı harcamaların dikkate alındığı yoksulluk göstergelerine bakıldığında ise kırsal alan aleyhine olan tablo daha da kötümser hale gelmektedir. 2002-2008 arası kapsayan dönemde göreli yoksul oranı kentte %11.33'den %8.01'e düşmüştür. **Kırda ise %19.88'dan %31'e çıkmıştır.** Benzer şekilde, gıda ve gıda dışı harcamaları baz alan yoksulluk göstergelerinde de kırsal alan aleyhine olan durum değişmemektedir. **Kentsel alanda bu tür yoksulluk %21.95'ten %9.38'e düşerken kırsal alanda %34'ler düzeyinde sabit kalmıştır.** Son tahlilde, **kırsal alan, tüm yoksulluk hesaplamalarına göre, hem yoksulluğun daha çok yoğunlaştığı hem de yoksulluktan çıkış olanaklarının kenttekine kıyaslandığında daha dar olduğu bir görünüm arz etmektedir.**

Doğrudan doğruya yoksul oranını gösteren verilerin dışında, dolaylı olarak, *Hane halkı fertlerinin işteki durumuna göre yoksulluk* oranlarını analiz eden çalışmalar ve *Hane halkı fertlerinin iktisadi faaliyetine göre yoksulluk* oranlarını ortaya koyan istatistikler, kırsal alandaki yoksulluk sorunun diğer boyutlarını sağlamaktadır<sup>4</sup>.

<sup>4</sup> [http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=4151&tb\\_id=6](http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=4151&tb_id=6) Erişim 18.03.2010

TÜİK' in *Hane halkı fertlerinin işteki durumuna göre yoksulluk oranlarını analiz eden çalışmasına göre*, 2008 yılı itibariyle, tarım dışı sektörlerde çalışanların hem kentte hem de kırdaki yoksulluk riski açısından daha avantajlı oldukları görülmektedir. **Kentte ücretli maaşlı işlerde çalışanlar arasındaki yoksulluk oranı %3,80 gibi görece düşük bir değer alırken, bu oran kırdaki %15,91'e yükselmektedir.** Kentte yevmiyeli olarak çalışanların %20,92'si yoksul grup içinde yer alırken, bu oran kırsal alanda %40,02'e yükselmektedir. *Kırsal ve kentsel yoksulların işteki durumlarına göre yoksulluk durumlarını* gösteren en önemli göstergeler, *kendi hesabına çalışanlar ve ücretsiz aile işçisi* olarak çalışanlar yönündendir. Zira her iki kategori iş durumu açısından daha kritiktir. Nitekim kentte kendi hesabına çalışanların ancak %9,67'sinin yoksul olmasına karşın; kırsal alanda bu oran %33,81'e çıkmaktadır. Aynı şekilde, ücretsiz aile işçisi kategorisinde yer alan yoksulların dağılımına bakıldığında, kentteki ücretsiz aile işçilerinin ancak %6,45'i yoksul iken, bu oran dramatik bir farkla, kırdaki %37,55 olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç olarak kırsal alandaki refah sorunu değişik açılardan kendisini göstermektedir. Kırsal alandaki refah sorununun 2002-2008 döneminden çok daha gerilere giden bir tarihselliğe sahip olduğu bilinmektedir. Nitekim planlı dönemin başlangıcından günümüze kadar olan süreçte, kırsal kalkınma hedefi taşıyan plan, proje ve yakın dönemde strateji belgeleri oluşturulmuştur. Başarısı tartışılır olmakla beraber, devletin kırsal kalkınma sorununa yaklaşımını tarihsel bir perspektiften izlemeye imkan vermesi açısından Beş Yıllık Kalkınma Planlarının değerlendirilmesinde yarar vardır.

### 3. KALKINMA PLANLARINDA KIRSAL KALKINMA HEDEFLERİ

Planlı kalkınma dönemine geçilen yıl olan 1963 yılından bu yana kırsal alanın kalkındırılarak köylerdeki refah düzeyinin artırılmasına yönelik hedefler ortaya konulmuştur. Özellikle IV. B.Y.K.Planı'ndan itibaren kırsal alan arasındaki görece refah farklılığının giderilmesinin yolları aranmıştır. Kalkınma planlarında, kırsal kalkınmayla ilgili olarak öne çıkan başlıklar ise şunlardır<sup>5</sup>:

Toprak ve Tarım Reformu; Kooperatifleşme (3. ve 4. B.Y.K.P (1973-1977; 1979-1983); Gelir dağılımının iyileştirilmesi; Köy-kentler kurulması (4. B.Y.K.P, 1979-1983); Geleneksel köy el sanatlarının geliştirilmesinin sağlanması, miras hukukunda yapılacak değişiklikler ile

<sup>5</sup> Halihazırda yürürlükte bulunan 9.B.Y.K.Planı hariç, diğer kalkınma planlarından yapılan alıntılarda, Kentleşme Şurası 2009, **Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar Komisyonu Raporu**'nun "İlk Yedi Kalkınma Planında Yer Alan Seçilmiş Kırsal Kalkınma Politikaları" başlığını taşıyan kısmından (s.23-25) yararlanılmıştır.

mülkiyet rejimindeki bozuklukların giderilmesi ve işletmelerin küçülmesinin önlenmesi (5.B.Y.K.P,1985-1989); Hizmetlerin ve tarıma dayalı sanayi yatırımlarının merkez köy ve kasabalara yönlendirilmesi; kırsal alanda istihdamın artırılması, tarım dışı ekonomik faaliyet kollarının desteklenmesi, kırsal alana götürülen sağlık hizmetleri ve ünitelerinin yaygınlaştırılması (6. B.Y.K.P,1990-1994); Tarımsal sulamada modern teknikler kullanılması, arazi kullanımı ve toprak etütleri için planlama çalışmalarına başlanması(7. B.Y.K.P,1996-2000); **Sürdürülebilir kalkınma ilkesi** çerçevesinde kırsal alanda yaşayan nüfusun gelirini artırmak ve işsizliği azaltmak için yöresel potansiyeli bulunan yerlerde; turizm, el sanatları, hayvancılık, dokumacılık gibi alanlarda **girişimcilerin desteklenmesi** (8. B.Y.K.P, 2001-2005), kırsal kalkınmanın sağlanması için geliştirilen öneriler olarak ortaya konulmuştur.

2007-2013 yılları arasını kapsayan **9.Kalkınma Planı**'nda ise, kırsal yapı, insan kaynakları ve yoksulluk ilişkisi daha bütüncül biçimde ele alınmış ve Avrupa Birliği ile artan ilişkilerin sağlayabileceği potansiyel avantajları da içeren bazı araçlarla kırsal kalkınmaya yönelik hedefler belirlenmiştir. Bu hedeflerden bazıları eski planlarda da mevcut olmakla beraber, yeni sorun ve çözüm önerilerini de gündeme getirmektedir. Bu bağlamda 9.Kalkınma Planı'nda dikkati çeken bazı başlıklar ise şunlardır:

✓ **Yoksul** kesimlere yönelik ekonomik faaliyetleri çeşitlendirilecek şekilde gelir getirici projelerin desteklenmesi ve özellikle, **kırsal kesimde ve az gelişmiş bölgelerde girişimciliğin teşvik edilmesi,**

✓ Özellikle **kırsal kesimdeki kız çocuklarının, özürlülerin ve düşük gelirli ailelerin çocuklarının eğitim ihtiyaçlarının karşılanması,** bu kesimlerin eğitime erişimlerinin kolaylaştırılması ve çocuk işçiliğini önleyecek tedbirlerin alınması,

✓ Kırsal alanda, e-ticaret de kullanılarak, tarım, orman ve gıda ürünlerinin pazarlanması,

✓ Başta il özel idareleri olmak üzere, **yerel yönetimler ile birliklerinin kırsal kalkınma konusundaki etkinliğinin artırılması için teknik, mali ve kurumsal kapasitelerinin güçlendirilmesi** hedeflenmektedir.

Tüm kalkınma planlarında kırsal kalkındırılmasına yönelik iyimser hedefler ve bunu gerçekleştirmeye yönelik araçlar bulunmakla birlikte, içinde bulunduğumuz 9.döneme ilişkin planda kırsal kalkınma temasının daha etraflı olarak ele alındığı ve yerel yönetimlerin mali ve kurumsal kapasitenin geliştirilmesine vurgu yapılması yönüyle daha gerçekçi bir tutum alındığı görülmektedir. 9.dönem kalkınma planına damgasına vuran kırsal kalkınma kavramı ile ilgili hazırlığın, 8.dönemde başlatıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim, son kalkınma planının devreye girmesinden hemen önce "*Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi*" oluşturulmuştur. Devlet Planlama

Teşkilatı'nın 2006 yılında hazırladığı strateji belgesinde kırsal kalkınma kavramı tanımlanarak, ülkemizin temel kırsal sorunları ortaya konmuştur.

#### 4. ULUSAL KIRSAL KALKINMA STRATEJİSİ

Bu strateji belgesinde **kırsal kalkınma**; “kırsal alanda, sürdürülebilir doğal kaynak kullanımını esas alarak, bir taraftan kırsal kesimin gelir düzeyinin ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi yoluyla gelişmişlik farklarının azaltılması amacına yönelen, diğer taraftan çevresel ve kültürel değerlerin korunmasını ve geliştirilmesini gözeten, yerelde farklılaşan sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleri, ihtiyaçları, potansiyelleri ve dinamikleri dikkate alarak çok sektörlü yaklaşımla planlanan faaliyetler bütünü olarak kabul edilmektedir” (DPT,2006:3).

Strateji belgesinde kırsal kalkınmanın ülkemizin uzun dönemli kalkınma hedeflerine yapacağı katkılar dolayısıyla önem taşıdığı belirtilmiştir. Buna göre, kırsal kalkınmanın sağlanması ile,

✓ “Kırsal alanın ülke ekonomisine katkısının artırılması ve kırsal toplumun yaşam kalitesinin yükseltilmesi suretiyle **bölgeler ve kır-kent arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması**,

✓ Göç eğilimlerinin istikrarlı bir dinamiğe kavuşturulması; dengeli ve sürdürülebilir kalkınma hedefiyle uyumlu bir nüfus yapısına ulaşılması,

✓ Çevrenin ve doğal kaynakların korunması, geliştirilmesi ve sürdürülebilir kullanımı” (DPT,2006:4) konularında başarı elde edilebileceği düşünülmüştür.

*Ulusal kırsal Kalkınma Strateji Belgesi'nde*, ülkemizdeki kırsal kalkınma sorunlarının, kırsal yapıdaki bir takım yetersizliklerden kaynaklandığı belirtilmiştir. Buna göre, kırsal yapıdaki bazı yetersizlikler şöyle sıralanmaktadır (DPT, 2006:5);

✓ “Tarımsal işletmelerin küçük ve parçalı olması; Orman köyleri başta olmak üzere **kırsal yerleşimlerde yoksulluğun yaygın olması**; Yerleşim birimlerinin sayıca fazla, plansız, dağınık ve küçük olması; Kırsal alana hizmet götüren kamu kuruluşları arasındaki koordinasyon yetersizliği; **Kırsal alanların ekonomik ve sosyal yapılarının analizinde ihtiyaç duyulan verilerin yetersizliği**” konuları öne çıkan yetersizlikler olarak ortaya konmuştur.

Diğer yandan, yine aynı belgede göç eğilimlerinin devam etmesi nedeniyle kırsal ekonominin işgücü ve sermaye gibi üretken güçlerini kaybettiği belirtilmektedir. Özellikle tarım arazilerinin ve geçim olanaklarının sınırlı olduğu orman köylerinde pazara ve hizmetlere ulaşım noktasında sıkıntılar yaşanmaktadır. Kent merkezlerine uzak 20.726 orman köyünde yaşayan 7,7 milyon kişi, milli gelirlerden aldıkları düşük pay ile

Türkiye'nin en yoksul, sosyal ve ekonomik açıdan en dezavantajlı kesimlerinden birini oluşturmaktadır (DPT,2006:8). Ayrıca **kırsal kesimin bilgiye erişim imkânlarının kısıtlı olduğu tespiti yapılmaktadır. Nitekim, kişisel bilgisayarlara sahip olma ve internete evde erişim imkânı olan hane oranı nispeten düşüktür. 2005 yılı itibarıyla internete erişim imkânı olan hanelerin oranı kentte yüzde 11,6 iken, kırsal yerleşimlerde yüzde 3,5 düzeyinde tespit edilmiştir. Kentsel alanlarla sosyal ve ekonomik bütünleşmenin sınırlı olması ve bireylerin eğitim sürecinden daha erken ayrılması göz önünde bulundurulduğunda, özellikle genç nüfus için bilgiye erişim imkânlarının artırılmasının önemli olduğuna değinilmektedir (DPT,2006:9).**

Gerek 9.dönem kalkınma planında gerekse de ulusal kırsal kalkınma stratejisinde, yerel potansiyelin harekete geçirilmesine yönelik, daha çok **teşvik ve yol göstericilik** biçiminde bir yöntem uygulanmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda, 9.Kalkınma Planı ve Ulusal Strateji belgesinin hazırlanmasından kısa bir süre önce devreye sokulan ve halen devam etmekte olan kalkınma projeleri ile kırsal yoksulluk sorununun, kırsal alandaki **girişimciliğin teşvik edilmesi** yöntemiyle aşılması amaçlanmıştır. Örneğin, *Kırsal Alanda Destek Projesi* (KASDEP) adı verilen proje 2003 yılından bu yana, kırsal yoksullukla mücadelede temel bürokratik araç olarak kullanılmaktadır.

## 5. KIRSAL ALANDA DESTEK PROJESİ

Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi (KASDEP), “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü ile Tarım ve Köy işleri Bakanlığı işbirliğinde, 2003 yılından itibaren sürdürülmekte olan bir kırsal kalkınma projesidir. 3294 sayılı yasa kapsamındaki fakir vatandaşların üye olduğu belli sayıda kooperatif her yıl Tarım ve Köy işleri Bakanlığı tarafından programa alınarak, hayvancılık ve seracılık projelerine destek verilmektedir. KASDEP’ ten yararlanabilmek için o yıl programa alınan kooperatiflerden birine üye olmak ve ikamet edilen il/ilçedeki Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından 3294 sayılı Yasa kapsamında yer alındığının tespit edilmesi gerekmektedir. KASDEP kapsamında, koyunculuk projelerinde 50 ortaklı projeler, süt sığırcılığı ve seracılık projelerinde ise en az 50 en fazla 120 ortaklı projeler desteklenmektedir. Gelir getirici projeler için kırsal ve kentsel konularda kişi başına en fazla 15.000 TL destek sağlanmaktadır. Gelir getirici iş kurma projelerinde herhangi bir konu sınırlaması bulunmamakla birlikte iş kurma projeleri dışında yer alan küçükbaş-büyükbaş hayvancılık ve arıcılık gibi konularda Fon Kurulu kararları doğrultusunda belirli dönemlerde proje alımları durdurulabilmektedir” (Dayanışma dergisi,2009:87).



Söz konusu proje ile ölçek ekonomisinin getirilerinden yararlanılarak kırsal üretimin rantabl hale getirilmesinin amaçlandığı anlaşılmaktadır. Teknik yönden başarılı bir proje olarak görülmeyle beraber, en az 50 ortaklı kooperatiflerin destekleniyor olması, projenin yaygınlık kazanmasını engellemektedir. Nitekim, köylerin giderek nüfus kaybettiği ve çoğu köyde fiilen yaşayan 50 hane bulunmadığı, bulunsa bile bunların önemli bir kısmının üretici olmayan yaşlılardan oluştuğu göz önünde bulundurulduğunda, bu projenin ya büyük köylerde yada ancak birkaç köyün üreticilerinin bir araya getirilmesi ile hayata geçirilmesi mümkün görünmektedir. Ülkemizde özellikle kırsal kesimde kolektif iş yapma kültürünün çok zayıf olduğu düşünüldüğünde, bu tür örgütlenmelerin sağlanmasının ne denli zor olduğunu tahmin etmek zor değildir. Diğer yandan, geçmiş dönemlerde kooperatiflerle ilgili oluşmuş negatif imgeler, köylülerin bu tür girişimlere mesafeli olması sonucunu doğurmuştur. Nitekim, Çanakkale merkeze bağlı Kocalar köyünde yapılan alan araştırmasında, Weberyana anlamda *bir ideal tip* olarak ülkemizin batı bölgelerindeki kırsal yoksulluğun tipik nedenlerini ve bu bağlamda KASDEP benzeri projelere köylülerin yaklaşımını ortaya koyan veriler elde edilmiştir. Kırsal yoksulluk sorunu dendiğinde genellikle Ankara'nın doğusundaki kalkınma sorunları akla gelmektedir. Çanakkale, Türkiye'nin en batı illerinden biri olmakla beraber kırsal yoksulluk sorunu ile karşı karşıyadır. **Bu çalışmada, bir yandan, kırsal yoksulluğun ülkemizin belirli bölgelerine özgülmesinin doğru bir yaklaşım tarzı olmadığına; diğer yandan kırsal yoksullukla mücadelede kullanılan bürokratik yöntemlerin etkinliğini sınırlayan faktörlere dikkat çekilmesi amaçlanmaktadır.** İlerleyen kısımda Çanakkale'nin kırsal üretim yapısının temel özelliklerine kısaca değinildikten sonra, merkeze bağlı Kocalar köyü örneğinden hareketle kırsal yoksullukla mücadelenin başarısını artırabilecek önerilerde bulunulacaktır.

## 6. ÇANAKKALE İLİNDE KIRSAL YAPI

Çanakkale ili 1 il merkezi, 11 İlçe Merkezi, 22 Belde ve 568 köy olmak üzere toplam 602 yerleşim yerinden oluşmaktadır. Çanakkale ilinde Merkez ilçe ve adaların dışında kalan 9 ilçeden 5'inde tarımsal nüfus ağırlıktadır (Ayvacık, %58; Bayramiç, %69; Ezine, %54; Lapseki, %69 ve Yenice, %73). Tarım nüfusunun ağırlıkta olduğu bu ilçelere, mutlak olarak en çok kırsal nüfus barındıran Biga ilçesinin tarım nüfusu (%49) eklendiğinde, Çanakkale'nin demografik analizinde kırsal nüfusun önemli bir yer tuttuğu ortaya çıkmaktadır<sup>6</sup>. Diğer yandan, Adrese Dayalı Kayıt

<sup>6</sup> <http://www.canakkale-tarim.gov.tr/index.php?option=comwrapper&view=wrapper&Itemid=72>, Erişim Tarihi.28.11.2009

Sistemine göre, 2009 yılı itibariyle ülkemizde nüfusun %75,5'i il ve ilçe merkezlerinde, %24.5'i ise kırdaki yaşamaktadır. Çanakkale ilinde ise, toplam nüfusun %47.7'si kırsal alanda yaşamaktadır. Basitçe bir kıyaslama yapıldığında, Çanakkale'nin kırsal nüfus oranı Türkiye ortalamasının yaklaşık iki katıdır. Buna göre, Çanakkale özelinde "köylülüğün" baskın bir fenomen olduğu ve toplumsal yapı analizlerinde bu özelliğin dikkate alınması gerektiği görülmektedir.

Çanakkale'nin kırsal nüfusunun toplam nüfusa oranının yüksekliği yanında, *küçük köylü mülkiyeti* olarak ifade edilen yapının ağırlıkta oluşu, kırsal yapının ana özelliklerinden birini oluşturmaktadır. Tarım İl Müdürlüğü verilerine göre ilde 50.720 tarımsal işletme mevcut olup, işletme başına düşen ortalama arazi miktarı 65,12 dekadır. Ülkemizde işletme başına düşen arazi miktarı ise 60,9 dekadır. Buna göre tarımsal yapıdaki ana özelliklerden birisi, küçük arazi mülkiyetinin yaygın olmasıdır. Nitekim il genelindeki **50.720 tarımsal işletmenin %66,3'ü en çok 10 dekar arazisi olan "küçük aile işletmeleri"nden oluşmaktadır. 200 dekardan büyük araziye sahip olan "büyük aile işletmelerinin" oranı ise yalnızca %2'dir**<sup>7</sup>. Bu durum ülke genelinde olduğu gibi, Çanakkale'de de pazar için üretim kapasitesi sınırlı "küçük aile işletmeciliğinin" Türkiye ortalamasına yakın bir oranda egemen olduğunu göstermektedir.

Küçük aile işletmesine dayalı kırsal üretimin temel unsurlarını ise tarım ve hayvancılıktan elde edilen ürünler oluşturmaktadır. Çanakkale kırsalında hayvansal ürünler açısından en önemli kalemi **süt üretimi** oluşturmaktadır. 2008 yılı itibariyle, yörede, hayvansal ürünlerin toplam değeri **335.089.975 TL** olarak kaydedilmiştir. Bu hasılanın **257.382.810 (TL)** değeri süt ürünlerinden elde edilmektedir. Süt üretimin temel geçim kaynağı olmasından dolayı, yerel süt piyasasında meydana gelen istikrarsızlıklar, Çanakkale köylüsünün ekonomik kırılganlığını arttırmaktadır.

Tarımsal üretim gelirlerine bakıldığında ise, toplam üretim değerinin hayvancılığın yaklaşık üç katı bir değerle 951.404.521 TL olarak gerçekleştiği görülmektedir. Tarımsal üretimin en önemli kalemini ise tarla ürünleri (451.600.001 TL) oluşturmaktadır. Toplam bitkisel üretim gelirinin yaklaşık yarısı tarla ürünlerinden elde edilmektedir. Tarla ürünleri içerisinde de kuru tarıma elverişli olması dolayısıyla tahıl ürünlerinin ağırlıkta olduğu görülmektedir(620.187 ton); zira, il genelinde 330.337 hektar tarım arazisininin 111.047 hektarı (%34) sulanabilmektedir.

Çanakkale ilindeki kırsal üretim yapısının ana özelliklerine bakıldığında öncelikle tarım ve sonrasında hayvancılığın kırsal ekonominin

<sup>7</sup> [http://www.canakkale-tarim.gov.tr/index.php?option=com\\_wrapper&view=wrapper&Itemid=72](http://www.canakkale-tarim.gov.tr/index.php?option=com_wrapper&view=wrapper&Itemid=72), Erişim 22.11.2009

temel bileşenleri olduğu görülmektedir. Bu iki alanda yaşanan sorunlar doğrudan doğruya kırsal kesimin refah sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazarın, merkeze bağlı Kocalar köyünde yürütmüş olduğu alan araştırmasında, Marmara bölgesinin güney batısındaki kırsal yoksulluk sorununa dikkat çekilmekte ve çözüm önerisinde bulunmaktadır.

## 7. KOCALAR KÖYÜ ARAŞTIRMASI

### 7.1. Araştırmanın Yöntemi

30 haneli köyde, tam örneklem hedeflenerek 28 hane ile görüşme sağlanmıştır. Görüşmelerde az sayıda açık uçlu soru içermekle beraber çoğu yapılandırılmış 38 sorudan oluşan bir anket uygulanmıştır. Görüşmeler hane reisi olarak görünen kimse veya hane reisinin erişkin aile fertlerinden birisi ile gerçekleştirilmiştir. Aralık 2009'da gerçekleştirilen çalışmanın gerçekleştirilmesinden önce köy muhtarı ile görüşülerek, çalışmanın hedefi konusunda bilgilendirme yapılmış ve köylülerin araştırmaya katılımlarının sağlanması konusunda desteği talep edilmiştir. Nitekim çalışmanın ciddi bir sıkıntı ile karşılaşmadan yürütülmesinde köy muhtarının kolaylaştırıcılığından yararlanılmıştır.

Araştırmaya örneklem olarak bu köyün seçilmesinin nedeni, Çanakkale genelindeki en yoksul köylerin bir ideal tipi olarak, bu bölgedeki kırsal yoksulluk sorununa ışık tutacağına düşünülmesidir. Diğer yandan, merkeze bağlı olmakla beraber, merkezden çok Çan ilçesine yakın köyler olan *Kocalar*, *Dedeler*, *Karacalar*, *Çamyayla* ve *Alanköy* gibi benzer az gelişmişlik düzeyindeki köyler arasında, Kocalar köyünün nüfusu, bu köyler arasında en yüksek olanıdır. 2008 yılı Adrese Dayalı Kayıt Sistemine göre, Kocalar köyünde 30 hanede 114 kişi yaşamını sürdürmektedir. Adı geçen diğer köyler olan Alanköy'de 35; *Dedeler'de* 52; *Karacalar'da* 60 ve *Çamyayla'da* 80 kişi ikamet etmektedir. Kocar köyü, kendi sınıfındaki köylerin tipik özelliklerini (ana ulaşım akslarından uzak olma, sulama imkanlarının yetersizliğinden kaynaklanan verimsizlik, okul, sağlık ocağı, toplu taşıma vb. kamusal hizmetlerin yetersiz oluşu, kente yoğun göçle beraber yaşlı nüfusun ağırlık kazanması gibi.) barındırmakla beraber tüm Türkiye ve Çanakkale'nin kırsal yapısı ile ilgili istatistiki genelleme üretme olanağı vermemektedir. Söz konusu sınırlılığa rağmen, yöntem olarak ideal tipin kullanıldığı tüm araştırmalarda olduğu gibi, tipik motiflerin ve temel eğilimlerin anlaşılması hedeflenmektedir. P. Saunders'ın (1993:32) da belirttiği gibi, *ideal tipler*, mevcut fenomenin ampirik bilgi temelinden geliştirilirler. İdeal tipler her ne kadar ampirik gerçeklik temeline dayansalar da, o gerçekliği tam olarak ifade etmezler. İdeal tiplerin amacı, bir hipotez geliştirilebilmesini kolaylaştırmak için gerçekliği netleştirmektir. İdeal tipler

tanım yapma niyeti taşımazlar. Gerçekte, aynı fenomenin pek çok ideal tipini kurmak mümkündür.

## 7.2. Öne Çıkan Demografik Özellikler

### 7.2.1. Köy Nüfusu Yaşlanıyor, Gençler Köyden Ayrılıyor

Alan araştırmasında öne çıkan demografik özelliklerin başında, hane reislerinin yaş profilleri gelmektedir. Görüşülenlerin yalnızca 3'ü (%10,7) genç olarak nitelendirilebilecek yaşlarda, 35 yaş ve altındadır. Buna karşın, yaşlı grubu oluşturan 65 yaş ve üzerindekiilerin oranı (%42.8), gençlerin 4 katıdır. Bu durum, gençlerin hızla kırsal alandan koptuğu ve kırsal üretimden ayrıldığı varsayımını doğrular niteliktedir. Nitekim, görüşülen kimselerin %71.5'inin çalışma yaşında olan erişkin çocukları bulunmaktadır. Bunların %60'ı kente göç etmiş ve kendilerine kentte iş edinmişlerdir. Kente göç edenlerin göç nedenlerine bakıldığında, bunların %50'si köyde iş imkanlarının yetersizliği nedeniyle ve 38.9'u da köyde okul bulunmaması nedeniyle ve geriye kalanı ise evlilik dolayısıyla kente göç etmişlerdir.

Çanakkale kırsalından yapılan göçler büyük şehirlerden çok Çanakkale merkeze yönelmektedir. Çanakkale merkeze göç edenlerin bir kısmını evlilik dolayısıyla kadınlar oluşturmaktadır. Araştırma sırasında evlilik çağına gelen erkeklerin evlenebilmek için köyden ayrıldığı, zira, *genç kızların köyde yaşamayı istemedikleri, bu nedenle kendilerini şehre taşıyabilecek birisiyle evlenmeyi tercih ettikleri* önemli bir saptama olarak kaydedilmiştir. Köyden göç edenlerin az bir kısmını da pazarcılık vs. serbest meslek kategorisi altında toplanabilecek işlerde çalışanlar oluşturmaktadır. Yakın dönemde köyden ayrılan gençlerin önemli bir kısmı, kasiyer, güvenlik görevlisi, depo memuru gibi yüksek vasıf gerektirmeyen ve düşük maaşlı işlerde istihdam edilmiştir. Yaşlı kesimin göçleri ise daha değişik nedenlere dayanmaktadır. Gençler, iş imkanı, kentin cazibesi, eğitim olanaklarının kentte daha iyi olması gibi nedenlerle göç ederken, yaşlı kesim sağlık imkanlarından yararlanmak ve okumaya gönderilen torunlara göz kulak olmak maksadıyla kente yerleşmektedir. Gençlerin kente göçü geriye dönüş niyeti olmaksızın gerçekleşirken, yaşlı kesim kentle kır arasında gidip gelerek yaşamını sürdürmektedir.

Diğer yandan, görüşme yapılanların kendilerinin ve çocuklarının eğitim profilleri, kırsal kesimde eğitim olanaklarına ulaşmada yaşanan güçlüğü gösterir niteliktedir.

### 7.2.2. Kırsal Bireyin Eğitim Kariyeri Yoksulluğun Dönüştürülmesi Açısından Yetersiz

Hane reislerinin %35.7'si okur yazar değildir; %10.7'si ise okur-yazar durumdadır ancak herhangi bir okul mezunu değildir. Her iki

kategori birleştirildiğinde hane reislerinin yaklaşık yarısının hiçbir diplomaya sahip olmadıkları sonucu ortaya çıkmaktadır. Görüşülenlerin %50'si ilk okul mezunudur. Buna göre tüm hane reislerinin yaklaşık %97'si ilk okul ve daha az eğitim düzeyine sahiptir.

Hane reislerinin kız ve erkek çocuklarının en son mezun oldukları okullara göre eğitim profillerine bakıldığında, çok daha iyimser bir tabloyla karşılaşıldığı söylenemez. Buna göre, kız çocukların % 89.5'i ilk okul; geriye kalan % 10.5'i ise ancak ortaokul mezunudur. Zorunlu eğitim dolayısıyla ilk okulu tamamlayan öğrencilerin orta, lise ve daha üst eğitim olanaklarına ulaşamadıkları anlaşılmaktadır. Erkek çocukların durumuna gelince, bunların %66.7'sinin ilk okul mezunu; %16.7'sinin ortaokul mezunu; %12'sinin lise mezunu ve ancak yalnızca bir kişinin yüksek okul mezunu olduğu görülmektedir. Hem kızların hem erkeklerin günümüz koşullarında yeterli kabul edilebilecek eğitim kariyerleri bulunmamakla beraber, erkek çocukların kızlara göre bir miktar daha uzun süren okul kariyerlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Eğitim düzeyinin düşüklüğü, bir yandan kırsal yoksulluğun dönüştürülmesi açısından dezavantaj oluştururken; diğer yandan, kente göç sonrasında kentsel ekonomiyle bütünleşme açısından sıkıntılar doğurmaktadır. Kentteki okullarda okumuş, kentsel çevre içerisinde sosyalleşmiş ve kendilerini iyi pozisyonlara taşıyabilecek sosyal ağlara sahip olan yaşlılarıyla rekabet şansı düşük olan kır kökenli gençler, kente göç ederken tasarladıkları "iyi" yaşam kalitesine ulaşamamaktadırlar. Bu gençler çoğu durumda garsonluk, gece bekçiliği, güvenlik görevliliği, kasiyerlik gibi düşük getireler vadeden işlerde ancak istihdam olanağı elde edebilmektedir. Dolayısıyla kırsal alandan yapılan göçler, gerek eğitim kariyerinin yetersizliği gerekse serbest iş yapmaya imkan sağlayabilecek donanımına sahip olunmaması dolayısıyla hedefine ulaşmakta zorlanmaktadır. Tüm zorluklarına rağmen söz konusu göçün devam ediyor olması, bir yandan kentin çekiciliğinin diğer yandan kırsal ekonominin yetersizliğinin açık göstergesi durumundadır.

### **7.3. Kırsal Ekonomi Yetersiz, Köyde Geçinmek Giderek Zorlaşıyor**

Hane reislerinin geçim kaynaklarına bakıldığında bunların ağırlıklı bir bölümünün (%46.4) hayvancılıkla geçindiği görülmektedir. Ana ulaşım akslarının uzağında yarı ormanlık yüksek bir arazide kurulu olan köyün ikinci geçim kaynağı çiftçilik (%28.5) olarak görülmektedir. **Hane reislerinin %14.2'si ise herhangi bir gelire ve işe sahip olmadıklarını belirtmişlerdir.** Mevcut duruma göre hayvancılık temel geçim kaynağı olmakla beraber, başta süt fiyatları olmak üzere bu alanda yaşanan pek çok sıkıntının olduğu dile getirilmektedir.

### 7.3.1. Hayvancılık Gelirleri Süt Piyasasındaki İstikrarsızlıktan Olumsuz Etkileniyor

Hayvancılıkla geçimini sağlayan hane reislerinin önemli bir bölümü (%49.9)süt üretiminden kazanç elde etmektedir. Besicilik ve diğer hayvancılık faaliyetleri daha arka sıralarda geçim araçları olarak görülmektedir. Bu bölgedeki et üretiminin konvansiyonel et besi teknikleri dışında, tamamen geçim koşullarının zorlamasıyla icat edilmiş yöreye özgü uygulamaları bulunmaktadır. Örneğin, hayvanını kapalı alanda yem desteği ile yetiştirme imkanı olmayan köylü, birkaç dişi ve erkek büyükbaş hayvanını köyün ormanlık arazilerine salmakta, yerli cins hayvanlar doğal koşullara hızlı adapte olabildiğinden burada kediliğinden çoğalmakta, koloniler oluşturmakta ve hatta ormanda kışlamaktadır. Sürünün sahibi hiçbir harcama yapmaksızın, yalnızca hayvanların konakladıkları bölgeleri kontrol altında tutarak, gerektiğinde bu hayvanları paraya çevirebilmektedir. Ancak bu tarz bir hayvan besleme yönteminin çok yaygınlaşması mümkün görünmemektedir; zira geniş bir alana yayılan ormanlık arazide bu hayvanların takibi genç işgücü gerektirmektedir. Diğer yandan şehirleşme dolayısıyla, ormanlık alanlar giderek küçüldüğünden bu hayvanların hırsızlıktan korunması ve kontrol altında tutulması da gün geçtikçe zorlaşmaktadır.

Ana geçim kaynağı hayvancılık olan hane reislerinin **%92.3'ü “hayvancılıktan elde ettiği kazancın yetersiz” olduğunu belirtmektedir.** Hayvancılıktan elde ettikleri kazancın yetersiz kalmasının ana nedenleri olarak öncelikle (%44) süt fiyatlarının düşük olmasını ve ikinci önemli bir neden olarak yem fiyatlarının pahalı oluşunu göstermişlerdir. Diğer nedenler ise mazot, arazi kirası vb. maliyet unsurlarının pahalılığına dayandırılmaktadır. Hayvancılıkla ilgili temel sıkıntının sütçülük konusunda düğümlendiği anlaşılmaktadır. **Kırsal ekonominin büyük oranda “süt ekonomisi” olması, bu piyasada yaşanan sorunların doğrudan geçim sorunu halini almasına neden olmaktadır.** Süt piyasasındaki tekelleşme eğilimleri, süt işleyen sektörlerin süt fiyatlarının yükselişini baskılamaları, araçların düzensiz ödemelerde bulunması, küçük üreticinin örgütsüz oluşu dolayısıyla pazarlık şansının olmaması ve gelirini araçlarla paylaşmak durumunda kalması gibi ölçek küçüklüğü ve örgütsüzlükten kaynaklanan sorunlar yaşamaktadır. Nitekim, süt üretimiyle geçim imkanı bulamayan üretici damızlık hayvanlarını elden çıkarmakta ve kırsal üretimden uzaklaşmaktadır. Damızlık hayvan üretimi gerilediğinden et üretimi yapılacak hayvan yetişmemektedir. Dolayısıyla süt krizi olarak başlayan sorun, bir noktadan sonra et krizine dönüşmektedir. Hayvancılık dışında hane reislerinin diğer geçim kaynağını tarımsal faaliyetler oluşturmaktadır. Tarımsal faaliyetler önemli oranda kuru tarım koşulları çerçevesinde şekillenmektedir.

### 7.3.2. Tarımsal Faaliyetler, Sulama İmkanlarının Darlığı Nedeniyle Sınırlı Kalıyor

Çiftçilikle geçinen hane reislerinin önemli bölümü (%55.5), kuru tarım şartlarına uyan ve hayvancılığı da destekleyen ürünler olan arpa, buğday vs. tahıl üretimi yapmaktadır. **Tarımsal faaliyetlerle uğraşan hane reislerin %88.4'ü, yapmış oldukları üretimin ailenin geçimi için yetersiz olduğunu düşünmektedir.** Çiftçilik yapanların geçim zorluğunu oluşturan ana nedenler, sulama imkanlarının yetersizliği dolayısıyla verimin düşük olması(%32) ve mazot fiyatının pahalılığı (%20) olarak görülmektedir. Diğer nedenler ise maliyetleri artıran gübre vs. girdilerin pahalılığı ile araçlardan kaynaklanan bir dizi sorundan oluşmaktadır. Çiftçiliğin genel anlamda gerilemesinin temel nedeni, bu sayılanlar dışında, köy nüfusunun giderek yaşlanması ve dinamik işgücünün üretimden ayrılmasıdır. Köy genelinde bugün otlak, baltalık, makilik görünümü almış pek çok arazinin daha önceleri ekim dikim faaliyetleri için kullanıldığı dile getirilmiştir. Köy muhtarının ifadesi ile nüfusun köyden çekilmesi, kimi arazileri sahipsiz bırakmış ve tarla vasfından uzaklaştırmıştır. Bu gün yaz mevsimiyle sınırlı olmak üzere ticari değeri çok olmayan, geçimlik üretim olarak nitelendirilebilecek boyutta tarım yapılmakta, temel ihtiyaçlar büyük oranda köye gelen gezici pazarcılardan temin edilmektedir.

Sonuç olarak, tarımsal üretimin, hane reislerinin yeterli kazanç sağlayabilecekleri bir araç olmaktan çok, sınırlı biçimde ve geçimlik üretim tarzında olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan, süt fiyatlarındaki istikrarsızlık dolayısıyla, hayvancılık alanından elde edilen gelirlerin de bir daralma içinde olduğu ve hanenin geçimini sağlama açısından giderek yetersizleştiği görülmektedir. Nitekim, araştırma sonuçlarına göre, **hane gelirinin %96.3'ü gıda harcamalarına ayrılmaktadır.** Diğer bir söyleyişle, toplam hane gelirinin ancak %3.7'si gıda dışı harcamalara ayrılabilir. Elde edilen hane gelirinin neredeyse bütünüyle gıda harcamalarına ayrılıyor olması, kırsal alandaki refah sorununun irdelenmesini gerektirmektedir. Bu maksatla görüşülen kimselere gıda tüketim kaliteleriyle ilgili sorular yöneltilmiştir.

### 7.4. Kırsal Refahın Dolaylı Bir Göstergesi Olarak Beslenme Alışkanlıkları

Hane gelirinin önemli bölümünün gıda harcamalarına ayrılıyor olması kadar, hanenin gıda sepetinin ağırlıklı olarak hangi ürünlerden oluştuğu konusu da refah düzeyinin ölçümü açısından dolaylı bir gösterge olarak okunabilir. Nitekim, görüşülenlerin kırmızı et tüketimlerine bakıldığında, bunların **%7.1'inin haftada bir; %14.2'sinin ayda bir** ve geriye kalan **%78,7'lik bölümünün ise 3 ay ile 1 yıl arasında ve**

**çoğunlukla “kurbandan kurban” biçiminde ifade edilen yıllık periyotlarda kırmızı et tüketebildikleri kaydedilmiştir.** Temel geçim kaynağı hayvancılık olan hanelerin et tüketiminin bu denli sınırlı oluşu, beslenme alışkanlıklarıyla tezahür eden refah sorununun önemli bir göstergesidir. Nitekim, bir hane reisinin verdiği bilgiye göre, yetiştiricilik yapan bu tür ailelerde kırmızı et yenebilmesi için ya baktıkları hayvanın hastalanması ve kurtarılamayacak durumda olması nedeniyle kesilmesi ya da düğün, bayram gibi bir merasimin varlığı gerekmektedir.

Diğer yandan, tüketim açısından kırmızı etten daha iyi durumda olmakla beraber, balık tüketiminin de yetersiz olduğu söylenebilir. Nitekim, hanelerin %21.4’ü haftada bir; % 32.1’i ayda bir ve geriye kalan çoğunluğu ise ortalama 3 ay veya daha geniş aralıklarla ve kış aylarıyla sınırlı olmak kaydıyla, köye seyyar balıkçı gelmesi halinde balık tüketmektedir. Taze balığa ulaşma güçlüğü dışında balık fiyatlarının hamsi, sardalye gibi birkaç türün dışında, hane reislerinin alım gücünü aşıyor olması da balık tüketiminin sınırlı oluşunda etkilidir.

Hayvansal protein tüketiminin çok sınırlı olmasına karşın, gündelik gıda tüketiminde ilk sırayı bulgur ve hamur işleri almaktadır. Hane halklarının %92.8’i en çok bu ürünleri tükettiklerini, “tarhana bulgurla” beslendiklerini söylemişlerdir. Görüşülenlerin %7.2’si fasulye, nohut, mercimek gibi kuru bakliyatların gündelik beslenmelerinde ilk sırayı aldığını belirtmiştir. Bekleneceği gibi, hiçbir hanede et yemekleri rutin beslenme menüsü içinde bulunmamaktadır. Yaş sebze ve meyve ise yalnızca yaz aylarıyla sınırlı olmak üzere ve hane içerisindeki şebeke suyuyla ne kadar üretilebilirse o oranda günlük beslenme sepetine eklenmektedir.

Beslenme alışkanlıkları dışında, kırsal alandaki refah düzeyinin analizine yardımcı olabilecek diğer dolaylı göstergeler ise telefon, internet erişimi ve beyaz eşya sahipliği olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda, köyde, sabit telefon dışındaki araçlar bakımından açık bir yetersizlik olduğu belirtilmelidir.

### 7.5. Telefon, İnternet ve Beyaz Eşya Sahipliği

Hane reislerin %85’inin evinde sabit ev telefonu bulunmasına karşın hiçbir hanede internet bağlantısı bulunmamaktadır. İnternet bağlantısına yönelik bir talebin bulunmaması bir yandan genel eğitim düzeyi ile diğer yandan bu teknolojiye ilgi gösterecek genç nüfus düzeyi ile ilgidir. Diğer yandan, hanelerde bulunan beyaz eşyaların dağılımına bakıldığında, hane halkının gündelik kolaylık imkanlarından yeterince yararlanamadıkları anlaşılmaktadır. Nitekim, hanelerin **%57.4’ünde çamaşır makinesi; %21.4’ünde buzdolabı bulunmamaktadır.** Hanelerin yalnızca **%3.5’inde VCD vb. oynatıcılar** bulunur iken hiçbir hanede kişisel bilgisayar ve bulaşık



makinesi bulunmamaktadır. Sonuç itibarıyla kırsal alandaki refah düzeyinin göstergelerinden biri olarak kabul edilebilecek olan dayanıklı ev aletlerin her eve girmediği, bazı cihazların ise hiçbir evde bulunmadığı görülmektedir.

Telefon, internet, beyaz eşya sahipliği gibi gündelik hayata ilişkin donanımlar dışında, hane reislerinin genel sosyal güvenlik sisteminden ve dezavantajlı grupları güçlendirici sosyal destek programlarından yararlanma düzeyi de kırsal alandaki refah sorunuyla ilgili başvurulabilecek kaynaklar olarak düşünülmelidir.

#### **7.6. Sosyal Güvenlik, Sosyal Yardım ve Sosyal Destek Araçlarından Yararlanma**

**Hane reislerinin %35.7'sinin, diğer bir deyişle üçte birisinin herhangi bir sosyal güvencesi bulunmamaktadır.** Sosyal güvenceye sahip olanların ekseriyetini (%42.8) Bağ-kur emeklileri oluşturmaktadır. Bağ-kur emekliliği, normal koşullarda serbest meslek mensuplarına yönelik bir emeklilik sistemi olmasına rağmen, dışarıdan prim ödeme yöntemiyle emekliliğe imkan sağlaması dolayısıyla tercih edilmiştir. Nitekim, bazı ailelerin 355 lira gibi bir tutarı emeklilik sigorta primi olarak sarf ettikleri öğrenilmiştir. Bu tip ailelerde elde edilen parasal gelirin önemli bir kısmı sigorta primi ödemelerine gitmektedir. Aile, hane reisinin emekli olmasıyla belli bir miktar düzenli gelire sahip olabilmek için uzun yıllar süren prim ödemelerine sabır göstermektedir. Bu tip ailelerde geleceğe yönelik yatırımın birincil aracı emeklilik maaşı olarak görülmektedir. Hane reislerin %14.3'lük bir kısmı ise Sosyal Sigortalar Kurumu'na bağlı emeklilikleri dolayısıyla hizmet almaya hak kazanmıştır. Bu kimseler ağırlıklı olarak köy dışında işçi olarak çalışmak suretiyle emeklilik hakkına sahip olmuşlardır.

Yoksul, engelli, çocuk ve yaşlı gibi dezavantajlı gruplara yönelik sosyal yardım programlarından yararlanma durumlarına bakıldığında ise, hane reislerinin kendilerinin veya hane içerisinde beraber yaşadıkları fertlerin **%28.6'sının Yeşil Kart sahibi olduğu** ve yine **% 14.3'ünün 65 yaş ve üzerindeki ihtiyaç sahiplerine 2020 sayılı yasa kapsamında üç ayda bir ödenen maaştan** yararlandığı görülmüştür. Bu sayıların dışında %3,6'sının ise daha başka türde sosyal yardımlar elde ettikleri belirlenmiştir. Buna göre, **köylü hanelerin nerede ise yarısı (%46.5) sosyal yardım programlarının birisinden yararlanmaktadır.**

Hane reislerinin veya maiyetinde bulunanların yaklaşık yarısının değişik sosyal yardım programlarından birinden yararlanıyor olmasına rağmen, kırsal alandaki yoksulluğun dönüştürülmesi için sağlanan kırsal kalkınma amaçlı desteklerden(hibe ve krediler) aynı oranda yararlanmadıkları tespit edilmiştir. Nitekim hane reislerinin **%78,6'sının bu yardımlardan hiç haberdar olmadığı; %21,4'ünün ise haberdar olmakla**

beraber böyle bir destekten yararlanmayı çeşitli nedenlerle istemediği ifade edilmiştir. Önceki bölümde bahsi geçen KASDEP vb. projelere yönelik ilginin sınırlı oluşu, kırsal kalkınma hedefine yönelik politikaların başarı şansını olumsuz yönde etkilemektedir. İlerleyen kısımda sonuç yerine, söz konusu kısıtların aşılmasına yardımcı olabilecek önerilerde bulunmaktadır.

## 8. SONUÇ YERİNE; KIRSAL KALKINMA ÇALIŞMALARININ ETKİNLİĞİNİ ARTTIRMAYA YÖNELİK ÖNERİLER

Kırsal alana mikro düzlemde bakıldığında pek çok değişik sorunla karşı karşıya olunduğu görülmektedir. Aslında gerek devletin kalkınma planlarında gerekse strateji belgelerinde soruna geniş ölçüde vakıf olunduğu anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili temel sıkıntı, sorunun tanımlanmasından çok çözümlenmesine ilişkin yöntemlerin yeterliliğiyle ilgilidir. Zira, yararlanıcıların demografik özellikleri, eğitim düzeyleri ve psiko-sosyal özelliklerinin dikkate alınmadığı durumlarda, hazırlanan plan, proje ve belgelerin hedefine tam olarak ulaşması mümkün olmayacaktır.

Bilindiği gibi, kırsal alandaki çözülmeye paralel olarak kentlere yönelen göç neticesinde kentsel nüfus oranımız %75'leri aşmıştır. Gelinek noktada nüfusu kırdaki tutmaya yönelik hedeflerin başarılı olmadığı görülmektedir. Bu alanda başarılı olamamasının temel nedeni, **kırsal alandan yapılan göçün, kırsal alandaki geçim sorunlarına indirgenmiş olmasından kaynaklanmaktadır**. Bugün kırsal alanda yeterli geçim imkanı sağlanmış olsa bile ve hatta kente göç etmesi halinde kırdaki gelir düzeyinin altına düşme riski olsa bile, özellikle genç insanların kentte olmayı tercih ettikleri giderek daha çok gözlenmektedir. Asgari ücretle ve zor koşullar altında olsa bile kır kökenli gençlerin ve özellikle genç kadınların "*koyun bakmak yerine*" kentte olmayı ve kentsel yaşamın sağladığı imkanlardan, örneğin, sinema, çay bahçesi, hastane, okul, spor sahası gibi, yararlanmayı istedikleri araştırma sırasında sıklıkla dile getirilmiştir. Bu durumda el sanatları, orman ürünleri vb. araçların geliştirilmesiyle kırsal nüfusun yerinde tutulması beklentisi **anakroniktir**. Muhtemelen yapılabilecek en gerçekçi iş, kırsal alanda geçim sorunu olmayan veya orta yaş ve üzerinde olup da köy yaşamını benimsemiş, temel ihtiyaçları karşılandığı sürece kırdaki yaşamayı tercih edecek insanlar için, kırsal alandaki altyapı sorunlarının giderilmesi şartı ile, bağlı oldukları kente hızlı ve zahmetsiz biçimde ulaşabilmelerinin sağlanmasıdır. İnsanların kente ulaşım imkanlarının kolaylaştırılması halinde, alışveriş, okul, hastane, sinema ve benzeri ihtiyaçlarını kentte gidermeleri ve kendi üretim ve yaşam alanı olan birime istediklerinde dönmeleri mümkün olabilecektir. **Kentte var olan tüm olanakların kıra taşınması mümkün ve gerçekçi olmadığına göre,**

**özellikle gençlerin kente göç eğilimlerinin geriletilmesi, köylerin kaliteli toplu ulaşım, demiryolu ve benzeri araçlarla banliyöleştirilmesinin dışında bir formülle mümkün görünmemektedir.** Nitekim, merkeze yaklaşık 50 kilometre mesafedeki Kocalar köyünden Çanakkale'ye, haftada sadece bir gün, muhtarlığa ait çok eski bir minibüs sabah gitmekte ve akşam geri dönmektedir. Bu aracın dışında özel aracı olmayanların köyden dışarı çıkmaları mümkün olmamaktadır. Bir tür "*toplumsal klostrofobi*" oluşturan bu durumun, bizzatı bir göç nedeni olarak işlev görmesi ihtimal dahilindedir.

Diğer yandan, alan araştırmasında, insanların objektif olarak çok yoksul olmakla beraber, kırsal destek programlarından yararlanmadıkları ve hatta haberdar bile olmadıklarına değinilmişti. Bu tür programlardan yararlanılmamasının nedenlerinden birisi, bu tür yardımların çok ortaklı kooperatifleri gerektiriyor olmasıdır. Kolektif iş yapma kültürü olmayan ve çeşitli nedenlerle kooperatifçiliğe mesafeli duran köylülerin bu imkanlardan yararlanması zor görünmektedir. Pek çok köyde kooperatif üyesi olabilecek 50 üreticinin bulunması mümkün değildir. Desteklenme açısından ön koşul olarak 50 yerine örneğin 20-30 üyenin yeterli görülmesi daha gerçekçi olacaktır.

Diğer yandan, kırsal destek programlarının başarısını zayıflatan bir diğer faktör, köylünün, kendi yaşam kalitesini dönüştürmeye yarayacak sosyal ve kültürel sermayeden yoksun oluşudur. Diğer bir deyişle, devlet kurumlarına ulaşma, sorununu iletme ve çözüm arama kapasitesi, buna **isteme kapasitesi** de denebilir, çok zayıftır. Bu saptamaya binaen aile hekimliğine benzer bir mekanizma ile adına "**Kırsal Kalkınma Danışmanlığı**" denebilecek bir müessesenin ihdas edilerek, üreticiye toprak analizinden, hayvan yetiştiriciliğine, devletin üretim teşviklerinden destekleme alımlarına kadar geniş bir yelpazede yol gösterecek; köylünün Tarım il müdürlüğü, Kalkınma Ajansı ve gereğinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları gibi ihtiyaç duyabileceği kamusal kurumlarla temasına aracılık edebilecek bir müşavirlik mekanizmasına ihtiyaç vardır. Zira devletle vatandaş arasında köprü olması beklenen köy muhtarlığı kurumunun mali ve teknik imkanları öneride bulunduğumuz danışmanlık hizmetini vermekten çok uzaktır. Ayrıca, danışmanlık mekanizmasının kooperatifçilik uygulamalarının desteklenmesi açısından da olumlu bir katkı yapması beklenebilir. Kocalar köyü muhtarı, köydeki az sayıdaki genç ve özel araç sahibi insandan biri olmasına rağmen, mali durumunun sürekli şehre gidip gelmeye elvermediğini ve hatta bu nedenle bazen şehirde yapılan muhtarlık toplantılarına bile katılmadığını belirtmiştir. Sonuç olarak, bir yandan sözü edilen danışmanlık mekanizması ile kırsal üreticinin güçlendirilmesi; diğer yandan muhtarlık kurumunun mali ve teknik yönden güçlendirilerek kırsal kalkınmada işlevsel kılınması sağlanmalıdır.

**KAYNAKÇA**

- BIÇKI, Doğan (2007a) "Analysis of Urban Poverty by Cultural Factors: An Overview on Bursa Case" *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi* Yıl: 8, Sayı: 13, Cilt 13, s.211-233
- BIÇKI, Doğan (2007b) "Yoksulluk Kültürü Tezinin Sınırlı Bir Analizi: Bursa Örneği" *4.Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi*, 19-21 Ekim, Çanakkale, Bildiriler Kitabı, s.413-424
- BIÇKI, Doğan(2005) "Kentsel Yoksulluğun Yapısal Faktörlerle Analizi: Ekonomik ve Politik Yapının Yeniden Örgütlenmesi; Karşılaştırmalı Bir Analiz", "...iş, güç..." *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Cilt: 7 Sayı: 1, s.93-126
- CHEN,S. ve RAVALLION,M.(2004) "How Have The Poorest Fared Since the Early 1980s? *The World Bank Research Observer*, vol.19 no.2, s.141-169
- Dayanışma Dergisi (2009) Yıl:1, Sayı.2, Ocak-Mart, T.C Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Yayın Organı
- GÜL, Hüseyin ve SALLAN GÜL, Songül(2008) "Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü Tartışmaları", *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları*, Der. Nurgün OKTİK, Yakın Kitabevi, İzmir, s.77-89 içinde
- GÜLÇUBUK, Bülent ve ALUFTEKİN, Nilay (2006) "Impact Of International Agricultural Policies On Rural Poverty In Turkey" *International Business & Economics Research Journal, Vol.5:1*
- II. TARIM ŞURASI (2004) KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI KOMİSYON RAPORU, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Ankara
- KENTLEŞME ŞURASI (2009) Kentsel Yoksulluk, Göç Ve Sosyal Politikalar, 7 Kitap Kırsal Alandan Kentlere Göç, İmar ve İskan Bakanlığı, Ankara.
- ÖZTÜRK, Şinasi(2008) "Kırsal Yoksulluk" *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları*, Der. Nurgün OKTİK, Yakın Kitabevi Yayınları, İzmir, s.294-296 içinde
- SAUNDERS, Peter(1993) *Social Theory and The Urban Question*, London: Routledge.
- TÜRKDOĞAN, Orhan (2006) *İstanbul Gecekondu Kimliği*, 1. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Türkiye İktisat Kongresi (2004) Bölgesel Gelişme Çalışma Grubu Raporları - Cilt 14:IV.
- Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2006) Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı
- <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=4151> Erişim Tarihi: 28.11.2009
- [http://www.canakkale-tarim.gov.tr/index.php?option=com\\_wrapper&view=wrapper&Itemid=72](http://www.canakkale-tarim.gov.tr/index.php?option=com_wrapper&view=wrapper&Itemid=72), 28.11.2009
- <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/tik2004/cilt14.pdf>